

лука долази до усаглашавања интереса социјалистичких, капиталистичких и земаља у развоју, и као такав доприноси споразумевању у свету. Вредност пак, консенсуса као правног феномена је, чини се, отворено питање. Колико се стварно суштински нешто мења у постојећим принципима доношења одлука?

Дакле, проблем теоријског (и практичног) уобличавања консенсуса је отворен. И поред напред изражене упитности студија Н. Ф. Касјана је значајан допринос томе.

Светислав С. Јовић

Најдан Пашић: ИНТЕРЕСИ И ПОЛИТИЧКИ ПРОЦЕС. КОНФЛИКТИ И КОНСЕНСУС У ПОЛИТИЧКОМ ОДЛУЧИВАЊУ. Београд, ИЦ „Комунист“, 1983. Стр. 420.

Истраживање интереса у садашњем тренутку југословенског друштва представља истраживачки задатак од изузетне важности. Ако се пође од поставке да су интереси производ друштвене поделе рада, а затим поделе моћи и власти, студија професора Најдана Пашића отвара питања и указује на тражење решавања сложених противуречности југословенског друштва. Да ли је марксистичка мисао, сучена са властитим слабостима и некритичким приступом многим друштвеним појавама 70-тих година, способна да се критички одреди према проблемима југословенског друштва, да легитимно и одговорно формулише властита становишта о могућностима разрешавања друштвених противуречности? Студија професора Пашића настоји да проверава и тај аспект питања.

Студија професора Пашића је комплексан приступ односу интереса и политичке праксе. Разматрање класне суштине овог односа захтева свестрану анализу и оцену посматране појаве, као и прогнозу путева решавања противуречности. У Првом делу под насловом „Историјске ретроспективе“ аутор је разматрао политичке идеје грађанске социологије, а посебно теорије интересних група (стр. 7—43), марксистички концепт класних интереса, посебно схватања бланкизма и „нове левнице“ (Глава II и III, стр. 43—60); о дилеми између два пута решавања друштвених противуречности — друштвена реформа или револуција — расправља се у IV поглављу (стр. 60—90), док пракса социјализма од октобарске револуције до савремених искустава обухвата поглавља V до VIII (стр. 92—157). У другом делу са насловом „Теоријска разматрања“ проф. Пашић поставља категоријални апарат и операционализује један кохерентан истраживачки приступ: „Законитост конфликта и синтезе интереса у друштву“ (стр. 161—172), „Политиколошки појам интереса“ (стр. 173—196), док је теоријски ниво разматрања садржан у поглављима XI до XIV: „Класни оквири и границе интересног плурализма“ (стр. 197—220), „Однос интереса и идеологије“ (стр. 221—234), однос интереса и институција (стр. 235—264), и интереси као кључна категорија марксистичке науке (стр. 265—278); у Трећем делу предмет истраживања су односи интереса и самоуправне интеграције, што омогућава конкретну анализу најновије југословенске праксе: плурализам интереса и друштвена интеграција у условима социјалистичког самоуправљања (стр. 281—296), продукциони односи и делегатски систем одлучивања (стр. 297—324), Савез комуниста и плурализам самоуправног одлучивања (стр. 325—338), и завршно поглавље „Од политичког ка самоуправном плурализму интереса. Друштвено-политичке заједнице и подруштвљавање политике“ (стр. 339—411).

Основна идеја коју проверава аутор је идеја историјске условљености и конкретно-класног садржаја интереса. Категорија „интерес“ није једном заувек дата, окоптана и непроменљива. С тога је истраживање за-

почето критиком недостатака оних теорија које заступају вечитост и непроменљивост значења друштвених интереса, а тиме и непроменљивост човека и друштва. Већина античких мислилаца, а од нововековних Хобс, сматрали су интересе негативним друштвеним феноменом, као узрок сталних друштвених сукоба, произишких из негативних одлика људске природе. С тога организација друштва, а у првом реду државна власт, постоји као нужна мера репресије и заштите од таквих врста конфликта која би угрозили опстанак друштва. Тај теоријски фатализам чини суштину и модерних грађанских теорија краја XIX и почетка XX века (Диркем, Вебер). Марксово поимање човека и друштва представља прекретницу у историји идеја не зато што је унео један у основи оптимистички пројекат промене друштва, већ што је указао на могућност да се спознајом друштвених законитости, њихово деловање може свесно мењати. Друштвени интереси су предмет Марксових разматрања од „Раних радова“ до „Критике Готског програма“, схваћени као реални израз друштвених односа и самим тим без илузије о бесконфликтном друштву. Концепт авангардне улоге пролетаријата претпоставља, као битан услов, *интерес* пролетаријата свесно прихваћен од њега самог и тиме део праксе као покретач друштвених промена. Око тумачења и примене ове основне идеје у повесним процесима, спориле су се различите струје у радничком покрету. Неконфликтност у ставовима и концептима није одлика радничког покрета, чак и кад није права мера револуционарности, о чему аутор закључује следеће: „У идеолошким и теоријским споровима око схватања и тумачења стварних и трајних интереса радничке класе, који се већ више од сто година воде у радничком покрету, теорије Херберта Маркузеа и неких других идеолога 'нове левце' представљају само савремену верзију неких ранијих једностраних опредељења. Одбацивање сталне и систематске политичке борбе на терену постојећег класичног друштва и њему иманентних законитости (које се, како је марксистичка теорија показала, не могу просто 'укинути' ни када је политичка владавина буржоазије већ срушена) имплицитно, а најчешће експлицитно, потцењивање улоге радничке класе као главног субјекта социјалистичке револуције, недидалектичко и неисторијско противстављање непосредних интереса радничке класе и дугорочних интереса револуционарног преврата и игнорисање већ створених класних организација пролетаријата у име „директне акције“ — то су основне црте маркузијанско-новолевичарских схватања по којима се ова идеолошка струја може класификовати као варијанта бланкизма наших дана“ (стр. 59). У споровима о улози пролетаријата супротстављале су се бланкистичко-субјективистичке оријентације у сукобу са револуционарним марксизмом. Такав карактер су имали спорови Розе Луксембург и Лењина против различитих реформистичких схватања. Оно што је карактеристично за реформистичка схватања је теорија спонтанитета. Ова теорија није престала да постоји у моменту критике, њени елементи постоје и присутни су у расправама које се воде о садашњим економским тешкоћама Југославије. При том се заборавља да решавање тешкоћа може да се тражи у променама, али те промене не могу да се одвијају мимо институција, из једноставног разлога што на већ достигнутом ступњу развоја на коме се наше друштво налази, организације једино могу да обезбеде делотворна друштвена решења. Овакав закључак може деловати као општи став, он но представља реално признавање деловања друштвених законитости, као и рационалну меру коришћења људских потенцијала и енергије, што је захев од кога полази свака марксистичка анализа друштва. Свест о различитим интересима у социјализму уграђена је у теоријске поставке марксизма и историју социјализма; већ на X конгресу Болшевичке партије Лењин је у уводном реферату истакао да партија не може да делује уколико не оствари идејно и политичко јединство, уз истовремену напомену да то јединство, када се постављају витална политичка питања, нијада неће бити идеално. Практика социјализма показала је да различити сукоби интереса у друштву неминовно налазе своју политичку артикулацију и у деловању комунистичке партије. На примеру Болшевичке партије аутор показује процес идејног и политичког диференцирања: „Што је партија била шира и масовнија,

то су у њу лакше продирали утицаји сукобљених интереса из глобалног друштва. Они су, природно, заплускивали најонажније периферне партијске структуре, али су се стихијно, неформалним и посредним путевима, преносили и у највише партијско руководство подстижући фракцијске борбе, нагризајући и у самом центру јединство партијског монолита” (стр. 101).

Истраживање интереса у социјализму не може заобићи настанак, облике деловања и врсте бирократије; о овом друштвеном слоју написано је много, а речено недовољно у радовима многих истраживача. Професор Пашић настоји да се систематски бави политичком бирократијом и њеном улогом у артикулацији друштвених интереса; а у нешто мањој мери разматра улогу тзв. техноструктура (или, како неки аутори означавају, „економске бирократије”). Остваривање циљева СКЈ у условима економске и политичке кризе сложеније је него у претходним периодима социјализма, укључујући и период доношења Програма комунистичке партије. Плурализам друштвених интереса треба да се политички артикулише у политичком и идеолошком самоодређењу деловања субјективних снага. Тај процес није мање сложен од процеса диференцирања у односу на организацију и методе деловања из стаљинистичког наслеђа. „Критичка анализа односа радничке класе и њене политичке авангарде представља управо ону тачку на којој је Сукоб програма СКЈ са стаљинистичком доктрином партијско-друштвеног монолитизма био најдубљи и најопштији. Међу чиниоцима који су тај сукоб условљавали и чак чинили неизбежним највећи значај имало је опредељење Југославије за самостранни концепт и правац друштвеног развоја. (...) Отуда кључни значај питања: како развити демократски централизам као услов остваривања водеће идејно-политичке улоге Партије и у исто време сузбити стално изражену тенденцију његовог дегенерисања у бирократски централизам” (стр. 135).

Студија професора Пашића је критички приступ односу нормативног и стварног у нашој савременој пракси. Уколико је Савез комуниста тумач историјских интереса радничке класе, он није могао да избегне законитост бирократизације, која је деловала вишеструко — у сфери односа партијског руководства и чланства, фиксирању хијерархијских односа и стварању специфичне политичке елите која се не може симплификовано идентификовати са политичком елитом у западним вишепартијским системима, али има неке заједничке карактеристике; систематско анализирање различитих делова политичког система, укључујући делегатски систем, показује да су економске и политичке противречности у социјализму довеле до изражавања различитих интереса. Далеко би нас одвело и прелази границе једног сумарног сврта, када бисмо у разматрање унели и све аспекте противречности југословенског друштва, које садржи претпоставке и елементе за потенцијални развој три система: етатистичког социјализма, државног капитализма и самоуправног социјализма. Професор Пашић критички разматра тезу, присутну у нашој јавности већ дужи време, о историјској превазиђености улоге државе. Он не спори хипертрофију улоге државе у неким подручјима јавног живота, а као посебан вид те хипертрофије наводи претерани нормативизам који отежава ефикасан рад државних и самоуправних органа; истовремено, аутор указује на могућност реализовања било каквих значајнијих промена а да оне не буду координиране, непосредно или посредно, са функционисањем државних органа.

Торијски ниво разматрања појма и деловања интереса представља отворени дијалог аутора са постојећим концептима као и питања која треба решавати у пракси. На противречност појма интереса указао је већ први југословенски теоретичар који се бавио овим проблемом, професор Јован Ђорђевић: „Не само што је идеја интереса различито и супротно тумачена већ је она у политичкој науци и наслеђена, амбивалентна и двосмислена. Под интересом се подразумевају најразличитије појаве и тенденције, од вулгарног материјалног захтева којим се потврђује тежња за присвајањем и себичношћу до извесних моралних и

спиритуалних категорија” (стр. 174—175). Посебан допринос истраживању чини онај део студије у коме је аутор операционализовао свој приступ истраживању интереса. Посебно да би показао дијалектику односа између објективних услова, њиховог деловања и улоге субјекта у политичким процесима. Категоризација интереса изведена је с обзиром на основне циљеве које је друштво поставило, али и с обзиром на негативне феномене као што су парцијализација интереса, ограничавање самоуправљања на сферу просте репродукције, појаве политичке апатије, јачање елемената политичке репрезентације и позиције професионалног политичко-управљачког слоја.

Југословенско друштво суочава се са тенденцијом да мноштво партикуларних интереса доведе у питање целовитост и редовно функционисање економског и политичког система. Друштвени интереси, посебно економски, нису у довољној мери били предмет разматрања, не из туже илузије да је остварено бесконфликтно друштво, већ због суштине етализованог социјализма који је логичком операцијом избацио читаве групе проблема из марксистичке анализе. Професор Пашић се критички осврће на недостатност оваквих истраживања, која би помогла у решавању противречности у југословенском друштву. Најоштрији сукоб интереса, који је институционално прикривен динамиком самоуправног повезивања, изражава се у утицају политике на економију, односно усмеравање економског развоја политичким инструментима. Решења како их сагледава аутор, могу се наћи само у озбиљним променама у свим сферама репродукције друштвеног живота, почев од преиспитивања уситњености привредних организација, преко поједностављења делегатског система (чиме би постао ефикаснији и мање скуп), превазилажске политичко-представничког односа и институција. Уместо закључка, може се узети као упутство за праксу — сваки раст има своју цену.

мр Дубравка Стајић

Hans-Joachim Bartels: METHODE UND GEGENSTAND INTERSYSTEMARER RECHTSVERGLEICHUNG TUBINGEN 1982. str. 221

Књига објављена у Тибингену представља докторску дисертацију одбрањену на Универзитету у Хамбургу, пред комисијом којој је председавао проф. Дробних.

Да би приступио истраживању проблема писац је најпре морао да одреди појам правног система, одн. како Немци кажу, правнога круга, који обухвата више сродних права појединих држава. Бартелс се углавном креће у европским оквирима и његова је намера да разматра могућности и начин поређења права европских социјалистичких и капиталистичких држава. Иако су, барем у Европи, та два правна круга чак и неупућеноме посматрачу сасвим јасна, писац с правом истиче тешкоће њиховог одређења. Нпр. иако су социјалистичке земље извршиле преображај свога права, ипак и у њиховим новим законцима о грађанско-ме праву остају многе норме старог права, а у појединим од ових земаља старо право је и даље делимично на снази. Тако исто, није једноставно ни одређење појма капиталистичкога права. Писац је, по нашем мишљењу, с правом одбацио поједностављено одречно одређење, које под капиталистичким правом подразумева све оно што није социјалистичко право. Он такође сматра да одређење преко облика својине и тржишних одн. планских привредних односа није без проблема. Ипак ће Бартелс закључити да се могу одредити два правна круга, која би требало назвати вредносно неутралним именима. Тако писац сматра да се могу издвојити две правне породице чијем је поређењу посвећена ова расправа. Ти системи су права социјалистичких држава и права западних индустријских држава. Иако на први поглед сасвим логичан и једноставан, овај закључак ће у расправи имати делокосежне последице.